

Arborisico's in de branche

Lederwarenindustrie

Zoekprofiel:

SBI 241 or SBI 242 or SBI 243 (BIK 19) or UDC 675* or UDC 685* or SAMENVATTING leder* or SAMENVATTING schoen* or SAMENVATTING leerlooi* or SAMENVATTING = leerindustrie* or SAMENVATTING = leerbewerk* or SAMENVATTING = leerbedr*

Inleiding

De Lederwarenindustrie is een branche met voornamelijk kleine bedrijven. Van de ca. 230 bedrijven zijn er ca. 200 klein, d.w.z. het zijn bedrijven met minder dan 20 werknemers. Het aantal werknemers is ongeveer 2800. In de totale branche van leerlooierijen, leer- en schoenindustrie en lederwarenindustrie werkten in 1997 volgens gegevens van het CBS in totaal zo'n 4000 werknemers.

De bedrijven zijn vooral en van oudsher te vinden in Noord Brabant, als ook de op deze branche georiënteerde bedrijven.

Door fusies, overnames en faillissementen is het aantal bedrijven in de branche sterk afgenomen. Het aantal werknemers is al jaren aan het dalen en er vindt een flinke vergrijzing plaats. Er is dan ook sterke behoefte aan jonge, goedgeschoolde vakmensen. Het vakmanschap, dat zich vooral bij de ouder werknemers bevindt, dreigt verloren te gaan, omdat het leerlingenaantal en de instroom in de vakopleiding drastisch teruglopen.

Bedrijven in de leerverwerkende industrie besteden geen structurele aandacht aan arbo- en milieuzorg. Risico's in het arbeidsproces worden niet altijd herkend, omdat leerfabrieken al heel lang volgens een vaste methode werken.

Kenmerkend voor veel bedrijven is de zeer ambachtelijke manier van werken.

De arbeidsomstandigheden van werknemers in deze branche hangen nauw samen met de toxicologie van de gebruikte stoffen.

Bij het weken, wassen en looien van huiden worden allerlei chemicaliën en kleurstoffen gebruikt, die overgevoeligheidsreacties of zelfs huidziekten kunnen veroorzaken.

Ook wordt er in de afwerkingfase gebruik gemaakt van stoffen, waarin een hoge concentratie van oplosmiddelen voorkomt. Deze middelen kunnen het Organisch Psycho Syndroom (OPS) veroorzaken.

Meer informatie over het gebruik en het effect van oplosmiddelen, een punt van speciale aandacht in de branche, is te vinden onder punt 3 (Gevaarlijke stoffen).

Werknemers in de leerlooi-industrie ondervinden veel fysieke belasting bij het duwen en tillen van te bewerken materialen. Er is veel staand werk, met veel repeterende bewegingen en weinig taakroulering.

Ten aanzien van activiteiten ter verbetering in en door de branche valt op, dat er alleen aan het einde van het proces, het schoenherstellersbedrijf, aanbevelingen zijn vastgelegd voor verbetering van de arbeidsomstandigheden.

1 Arbozorg en arbeidsorganisatie

Risicogroepen en effecten:

De leerloo-, schoen- en andere lederwarenindustrie is een ambachtelijke bedrijfsklasse met veel kleinschalige bedrijven.

Bedrijven in de leerwerkende industrie besteden geen structurele aandacht aan arbo- en milieuzorg. Met chemicaliën wordt nog wel eens slordig omgesprongen en voorzieningen tegen bodemvervuiling ontbreken nogal eens. Hoewel de branche-organisatie van de lederfabrikanten, de FNL, een handboek milieuzorg heeft ontwikkeld, zijn er nog weinig bedrijven die over een bedrijfsintern milieuzorgsysteem beschikken.

Werknemers krijgen doorgaans weinig instructie en voorlichting. Voor de **buitenlandse werknemers** in de leerfabrieken zijn vaak geen instructies in hun moedertaal aanwezig.

Risico's in het arbeidsproces worden niet altijd erkend, omdat leerfabrieken al heel lang volgens een vaste methode werken. Een gestructureerd arbobeleid, ofwel een 'arbozorgsysteem', ontbreekt veelal.

Kenmerkend voor veel bedrijven is de zeer ambachtelijke manier van werken. Het **leidinggevend personeel** is niet echt gewend om toezicht te houden. Mede daardoor verloopt het ontwikkelen van een veiligheids- en gezondheidsbeleid in deze bedrijfstak erg traag.

Opmerkelijk bij de schoen- en lederwarenindustrie is dat de productie wordt ondersteund door **thuiswerkers**. Doorgaans zijn de arbeidsomstandigheden van de thuiswerkers slechter dan in de bedrijven.

Volgens gegevens van het CBS werkten eind 1997 in totaal ongeveer 4000 mensen bij leerlooierijen, in de leer- en schoenindustrie en in de lederwarenindustrie. In de jaren zestig zijn veel kleine bedrijven in de leersector verhuisd naar Italië en Turkije.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
1) Ontbreken van een gestructureerd milieu-, arbo-, veiligheids- en gezondheidsbeleid.	1) Coördinerende rol van branche-organisaties bij het tot stand komen van zorgsystemen met integratie van arbo-, milieu- en kwaliteitszorg. Het afsluiten van convenanten met de branche. Het geven van voorlichting aan de bedrijven.
2) Een traditionele, vaste methode van werken.	2) Bedrijfsvoorlichting over nieuwe werktechnieken en -methoden.
3) Thuiswerk in de schoen- en lederwarenindustrie.	3) Opstellen van een R,I&E voor thuiswerkers in de branche.

2 Inrichting arbeidsplaatsen

(o.a. vluchtwegen, kleedruimtes en bouwkundige voorzieningen)

Risicogroepen en effecten:

Geen informatie aangetroffen.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
-	-

3 Gevaarlijke stoffen

Risicogroepen en effecten:

De arbeidsomstandigheden van werknemers in de leerlooï-industrie en de schoen- en andere kleine-lederwarenindustrie hangen nauw samen met de toxicologie van de gebruikte stoffen.

Medewerkers van het zogenaamde ‘nathuis’ in de leerlooï-industrie, waar processen als het weken en wassen van geconserveerde huiden, het ontvlezen, het kalken en ontharen en tenslotte het ontkalken en beitsen plaatsvindt staan bloot aan chemicaliën als alkali, oppervlakte-actieve stoffen, biociden, kalk, natriumsulfide, calciumhydroxide, enzymen en ammoniumsulfaat met kans op negatieve effecten voor de gezondheid. Biociden kunnen bij hoge blootstelling tot huidaanandoeningen leiden.

Medewerkers die met looïingen en nalooïingen zijn belast komen in contact met diverse kleurstoffen bij het verven van leer. Sommige leerkleurstoffen kunnen acuut negatieve huidreacties oproepen. De pigmenten op basis van lood-chromaten zijn chronisch zeer toxisch. Driewaardige chroomverbindingen (looïstoffen) kunnen overgevoeligheidsreacties uitlokken en contactallergieën tot gevolg hebben. Chronische blootstelling aan driewaardig chroom via de lucht kan op de lange duur longkanker veroorzaken. Formaldehyde wordt in de leerlooï-industrie toegepast als looïstof en als biocide. Formaldehyde is irriterend voor de slijmvliezen. Om het leer kracht en flexibiliteit te geven en het waterafstotend te maken wordt het leer gevet. Emulgatoren (oppervlakte-actieve stoffen) zorgen voor een goede emulsie en voor een goede penetratie van de vetten in het leer. Vetten en emulgatoren kunnen bij blootstelling acuut leiden tot huidirritaties en allergische reacties. Leervetten op basis van gechlorideerde paraffines kunnen bij langdurige blootstelling giftig zijn.

Behalve in de leerlooï-industrie, kunnen ook **werknemers in de schoen- en lederwarenindustrie** hinder ondervinden van het gebruik van een groot aantal oplosmiddelen. Vooral **op finish-afdelingen**, waar de zogenaamde droge afwerking plaatsvindt en het leer voor onder meer schoenen, kleine lederwaren en bekleding uitgerust wordt met een beschermend en verfraaiend laagje, komt een hoge concentratie aan oplosmiddelen voor. Toluëen komt daarbij in de hoogste concentratie voor.

Ook worden in de schoen- en lederwarenindustrie voor hoogwaardige toepassingen lijmen op oplosmiddelbasis gebruikt. In deze lijmen wordt onder andere toluëen toegepast. Regelmatige piekblootstellingen aan deze oplosmiddelen verhoogt het risico op het organisch psychosyndroom (OPS), een chronische aandoening van het zenuwstelsel met symptomen als vermoeidheid, duizeligheid, geheugenproblemen, borstklachten, evenwichtsstoornissen en stemmingsveranderingen (zoals een verhoogde irritatiegevoeligheid en apathie).

Blootstelling aan lijmen vindt voornamelijk plaats in de **schoen- en lederwarenindustrie**. De verschillende monomeren (methyl-ethylacrylaat) die in lage concentraties in acrylaatlijmen kunnen voorkomen zijn irriterend voor ogen en huid en ademhalingswegen. Bij herhaaldelijke en intensieve blootstelling kunnen lever-, nier- en longoedeem optreden.

Zowel in de **leerlooï-industrie**, als in de **schoen- en lederwarenindustrie** worden werknemers blootgesteld aan stof. In de **leerlooï-industrie** ontstaat bij inladen van de huiden en bij mechanische verwerkingen stof. Dit stof kan bestaan uit vuil, haar, aarde en dergelijke, maar kan ook chemicaliën zoals chroom bevatten. Respirabel stof kan bij chronische blootstelling leiden tot longaandoeningen.

Vooral voor **werknemers in de leerlooï-industrie** geldt dat ze kunnen blootstaan aan dampen en zuren, zoals mierenzuur, ammoniak en zwavelzuur. Bij lage concentraties zijn deze dampen irriterend voor de huid en de ogen; bij hogere concentraties kunnen er ernstige longaandoeningen en oogschade optreden.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
1) Gebruik van diverse chemicaliën in de leerlooi-industrie	1) <ul style="list-style-type: none"> ∑ Alternatieve milieuvriendelijke en minder schadelijke stoffen gebruiken. ∑ Door procesoptimalisatie en nieuwe technische processen het gebruik van chemicaliën terugbrengen. ∑ Eenvoudige looiingen van de huiden reeds aan de bron (in de slachthuizen) uit te laten voeren. ∑ Beschikbaar stellen van adem- en huidbeschermingsmiddelen. ∑ Aparte opslagruimte voor alle gevaarlijke stoffen.
2) Gebruik van diverse kleurstoffen bij het verven van leer.	2) Gebruik en ontwikkeling van kleurstoffen zonder cadmium, lood en chromaat. Beschikbaar stellen van adem- en huidbeschermingsmiddelen.
3) Regelmatige blootstelling aan piekconcentraties van oplosmiddelen.	3) Blootstelling moet zo veel mogelijk worden beperkt. Producten zonder organische oplosmiddelen gebruiken. Uitsluitend watergedragen lakken en verven gebruiken.
4) Blootstelling aan (acrylaat)lijmen in de schoen- en lederwarenindustrie.	4) Uitsluitend lijmen op waterbasis gebruiken.
5) Blootstelling aan (respirabel) stof bij diverse werkzaamheden.	5) <ul style="list-style-type: none"> ∑ Goede afzuiging, zo dicht mogelijk bij de plaats waar het stof vrijkomt (bronafzuiging) en ruimteventilatie; ∑ Werknemers zo ver mogelijk van het stof vandaan houden; ∑ Gebruik van adembeschermingsmiddelen; ∑ Gebruik van stofvrije machines.
6) Blootstelling aan dampen en zuren (mierenzuur, ammoniak en zwavelzuur) in de leerlooi-industrie.	6) Gebruik van adem-, huid- en in het bijzonder oogschermingsmiddelen. Zuren niet in open emmers transporteren, maar in 'safety cans'. Aanbrengen van een installatie die de stoffen automatisch doseert.

4 Biologische agentia

Risicogroepen en effecten:

In de **leerlooi-industrie** wordt leer verkregen uit het looien van (dieren)huiden. **Medewerkers van het zogenaamde 'nathuis'**, waar de voorbereiding van het looien plaatsvindt door de huiden te weken in water onder toevoeging van hulpmiddelen, waaronder allergenen, kunnen huidaandoeningen krijgen, zoals eczeem, contact en allergische dermatitis.

Door blootstelling aan schimmels en contact met huiden lopen **werknemers in de leerlooi-industrie** kans op besmetting, en op huid- en infectieziekten, waaronder longaandoeningen als allergische alveolitis.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
1) Allergische reacties en infecties door besmetting met bacteriën, schimmels en allergenen (of antigenen). Infecties kunnen ontstaan door contact met besmette dieren of dierlijke producten	1) Σ Immunochemische methoden (immuno-assay techniek) om de beroepsmatige blootstelling aan antigenen te bepalen; Σ Bronnen van besmetting traceren en verwijderen. Σ Bij eventuele letsels open wonden goed afdekken met waterdicht verband; Σ Goede persoonlijke beschermingsmiddelen en hygiënische maatregelen om infectie-overdracht te voorkomen.

5 Fysieke belasting

Risicogroepen en effecten:

Werknemers in de leerlooi-industrie ondervinden veel belasting door het duwen en tillen van te bewerken materialen en stoffen. Er is veel staand werk, met vele repeterende bewegingen, en weinig taakroulering. De arbeid is verder uiterst eentonig. Het risico op klachten aan het bewegingsapparaat is groot.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
1) Duwen en tillen van materialen en stoffen.	1) Wijziging van verplaatsingsafstanden. Tilhulpmiddelen gebruiken, zoals automatisch transport en liftsystemen.
2) Het staande werken met veel repeterende bewegingen.	2) Het plaatsen van (goede) stoelen en herstelbare werktafels waardoor de werkhoudingen worden afgewisseld.
3) Eentonige arbeid.	3) Werk-rustschema hanteren. Afwisseling in het werk; werkplekroulatie

6 Fysische factoren

(o.a. geluid, trillingen, straling, klimaat, verlichting en uitzicht)

Risicogroepen en effecten:

De verschillende machines en gereedschappen die in de gehele branche gebruikt worden kunnen veel geluidshinder veroorzaken. **Werknemers die machines bedienen** of in de nabijheid van machines werken lopen het risico op gehoorschade.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
1) Lawaai van machines en gereedschappen.	1) <ul style="list-style-type: none"> ∑ Geluidniveau moet lager zijn dan wettelijke grenswaarde van 85 dB(A); ∑ Omkastingen van machines enz., geluidabsorptie en geluidschermen; ∑ Afstand tussen geluidbron en werkenden vergroten, bediening op afstand; ∑ Gebruik van gehoorbeschermers.

7 Arbeidsmiddelen

(o.a. gereedschappen, machines)

Risicogroepen en effecten:

In de leerlooi-industrie worden relatief veel machines met walsen en persen gebruikt. **Werknemers die deze machines bedienen** lopen het risico op snijwonden en afknellingen van ledematen. **Medewerkers die leer bewerken of snijden** met scherpe gereedschappen lopen eveneens kans op letsel aan de ledematen.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
1) Gebruik van machines met walsen en persen.	1) In kaart brengen van de risico's van deze machines en het in stand houden van getroffen maatregelen middels adequaat onderhoud en geregelde inspecties.
2) Gebruik van scherpe gereedschappen.	2) Gebruik van beschermende kleding (handschoenen, onderarmbeschermers, schort). Het aanpassen of vervangen van de gereedschappen.

8 Specifieke werkzaamheden (zoals laden, lossen, onderhoud, asbestsloop e.d.)

Risicogroepen en effecten:

Geen informatie aangetroffen.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
-	-

9 Persoonlijke beschermingsmiddelen en veiligheids- en gezondheidssignalering

Risicogroepen en effecten:

Medewerkers die leer bewerken of snijden met scherpe gereedschappen lopen kans op letsel aan de ledematen.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
1) Gebruik van scherpe gereedschappen	1) Gebruik van beschermende kleding (handschoenen, onderarmbeschermers, schort). Het aanpassen of vervangen van de gereedschappen.

10 Werktijden, overwerk en werkdruk

Risicogroepen en effecten:

Geen informatie aangetroffen.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
-	-

11 Agressie en geweld, seksuele intimidatie

Risicogroepen en effecten:

Geen informatie aangetroffen.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
-	-

12 Overige: activiteiten ter verbetering in en door de branche

Risicogroepen en effecten:

Het LAKMET-werkboek “Praktische aanbevelingen voor de bedrijfsvoering van de schoenhersteller” richt zich op de aspecten logistiek, arbeidsomstandigheden, kwaliteit, milieu, energiebesparing en techniek van het **schoenherstellersbedrijf**. Het werkboek is een publicatie in het kader van het Programma Kwaliteit en Logistiek van het Ministerie van Economische Zaken. Het programma heeft tot doel de invoering van kwaliteitszorg en logistiek in de bedrijfsvoering van Nederlandse ondernemingen te versnellen. Een in het werkboek opgenomen checklist geeft aan de hand van diverse aandachtspunten een toelichting, een in de praktijk aangetroffen situatie en aanbevelingen ter zake.

Uitgebreid wordt ingegaan op de arbeidsomstandigheden met (samengevat) de volgende aanbevelingen:

- Σ Maak een overzicht van alle risico's op het gebied van veiligheid, gezondheid en welzijn in het bedrijf;
- MMM Stel een volgorde vast waarin u de aangetroffen knelpunten gaat aanpakken;
- MMM Maak een overzicht van de (bijna) ongevallen en beroepsziekten;
- MMM Houd het ziekteverzuim bij door de naam van de zieke, de reden van verzuim en de duur van het verzuim te noteren;
- Σ Stel een algemeen doel, bijv.: zorg voor een veilige en gezonde werkplek en een werksfeer waarin het personeel zich prettig voelt;
- MMM Betrek het personeel bij het opstellen van de arbodoelen;
- MMM Stel tijdens werkoverleg regelmatig arbo-onderwerpen aan de orde;
- MMM Leg het personeel uit waarom een veilige, gezonde en prettige werksituatie belangrijk is en wat de wet daarover zegt;
- MMM Zorg voor zitgelegenheid voor de lunchpauzes;
- MMM Wijs een bedrijfshulpverlener aan;
- MMM Zorg ervoor dat de nooduitgang vrij is van obstakels en aangegeven is door een groen bordje;
- Σ Voorkom kortsluiting, brand of persoonlijke ongelukken door ervoor te zorgen dat de elektrotechnische voorzieningen in goede staat van onderhoud verkeren;
- Σ Zet de gevaren van lijm en oplosmiddelen, de te nemen beschermende maatregelen en de maatregelen in geval van ongelukken op een papier en hang dit bij de werkplek;
- MMM Gebruik bij schuren en slijpen een veiligheidsbril of een gewone bril met kunststofglazen;
- MMM Gebruik zo min mogelijk agressieve lijmsorten, voorkom huidcontact en gebruik handschoenen;
- Σ Bekijk of het mogelijk is door middel van een raam of meer kunstlicht aan de norm te voldoen;
- MMM Zorg voor hygiënevoorschriften;
- MMM Let op de werkhouding van het personeel en geef instructies;
- MMM Laat een machine niet onnodig aanstaan;
- MMM Vermijd brandgevaarlijke situaties;
- MMM Voorkom werkdruk en werkstress;
- MMM Hang een werktijdenlijst op;
- MMM Probeer enige regelmaat in de pauzes te houden.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
-	-

Bronnen:

1 Arbozorg en arbeidsorganisatie

- Σ Leerchemicaliën : stoffen, toxicologie, milieu-aspecten, arbeidsomstandigheden, schone technologie : studierapport / J.A. Annema. – Utrecht : Stichting Natuur en Milieu, 1988. – 63 p.
- Σ Gezondheidsbewaking van chemisch belaste werknemers : een eerste verkenning van de opvattingen en handelwijzen van werkgevers, werknemers en bedrijfsartsen / H.R.M. Breteler, C. van Diën, G. de Groot. – Voorburg : DGA, 1990. – 56 p. – (Arbeidsinspectie ; S 93).
- Σ Gezamenlijke arbo- en milieu-inspectie : we kunnen steeds minder om elkaar heen / L. Kusiak. – In: Arbo & Milieu 2 (1994) no. 4, p. 5-7.
- Σ Leerindustrie door gezamenlijke arbo- en milieu-inspectie gecontroleerd / L. Kusiak. – In: Arbo & Milieu 3 (1995) no. 10, p. 16-17, 22.

2 Inrichting arbeidsplaatsen

-

3 Gevaarlijke stoffen

- ∑ Leerchemicaliën : stoffen, toxicologie, milieu-aspecten, arbeidsomstandigheden, schone technologie : studierapport / J.A. Annema. – Utrecht : Stichting Natuur en Milieu, 1988. – 63 p.
- ∑ Gezondheidsbewaking van chemisch belaste werknemers : een eerste verkenning van de opvattingen en handelwijzen van werkgevers, werknemers en bedrijfsartsen / H.R.M. Breteler, C. van Diën, G. de Groot. – Voorburg : DGA, 1990. – 56 p. – (Arbeidsinspectie ; S 93).
- ∑ Werkterreinanalyse van toluen / C.I. Boeckhout, J. Baksteen, P.H. van Riel. – Den Haag : DGA, 1991. – 77 p. – (Arbeidsinspectie ; S 106).
- ∑ Leerindustrie door gezamenlijke arbo- en milieu-inspectie gecontroleerd / L. Kusiak. – In: Arbo & Milieu 3 (1995) no. 10, p. 16-17, 22.
- ∑ Kontaktallergien bei Lederherstellern, Lederverarbeitern und in der Schuhindustrie / P. Koch, G. Nickolaus, J. Geier. – In: Dermatosen in Beruf und Umwelt 44 (1996) no. 6, p. 257-262.

4 Biologische agentia

- ∑ Leerchemicaliën : stoffen, toxicologie, milieu-aspecten, arbeidsomstandigheden, schone technologie : studierapport / J.A. Annema. – Utrecht : Stichting Natuur en Milieu, 1988. – 63 p.
- ∑ Onderzoek naar methoden om de beroepsmatige blootstelling aan antigenen te kwantificeren / J. Kamsteeg, A. Hollander, D. Heederik. – Den Haag ; Sdu, 1994. – 57 p. – Arbeidsinspectie S 172-7

5 Fysieke belasting

- ∑ Lichamelijke belasting tijdens arbeid : wetgeving en oplossingen : met ervaringen uit het bedrijfsleven. – Zeist : Kerckebosch, 1994. - 175 p.
- ∑ Gezamenlijke arbo- en milieu-inspectie : we kunnen steeds minder om elkaar heen / L. Kusiak. – In: Arbo & Milieu 2 (1994) no. 4, p. 5-7.

6 Fysische factoren

- ∑ Gezamenlijke arbo- en milieu-inspectie : we kunnen steeds minder om elkaar heen / L. Kusiak. – In: Arbo & Milieu 2 (1994) no. 4, p. 5-7.
- ∑ Leerindustrie door gezamenlijke arbo- en milieu-inspectie gecontroleerd / L. Kusiak. – In: Arbo & Milieu 3 (1995) no. 10, p. 16-17, 22.

7 Arbeidsmiddelen

- ∑ Onderzoek naar handlelsels bij hanteren van snijgereedschap. – In: Doe het veilig 47 (1994) no. 2, p. 44-48.
- ∑ Gezamenlijke arbo- en milieu-inspectie : we kunnen steeds minder om elkaar heen / L. Kusiak. – In: Arbo & Milieu 2 (1994) no. 4, p. 5-7.

8 Specifieke werkzaamheden

-

9 Persoonlijker beschermingsmiddelen en veiligheids- en gezondheidssignalering

- ∑ Onderzoek naar handlelsels bij hanteren van snijgereedschap. – In: Doe het veilig 47 (1994) no. 2, p. 44-48.

10 Werktijden, overwerk en werkdruk

-

11 Agressie en geweld, sexuele intimidatie

-

12 Overige: activiteiten ter verbetering in en door de branche

- Σ Praktische aanbevelingen voor de bedrijfsvoering van de schoenhersteller (LAKMET-werkboek) / P.S. van den Acker. – Voorburg : Hoofdbedrijfschap Ambachten (HBA), 1994. – 38 p. – (HBA-publikatiereeks 112).

Literatuur verwerkt t/m april 2000